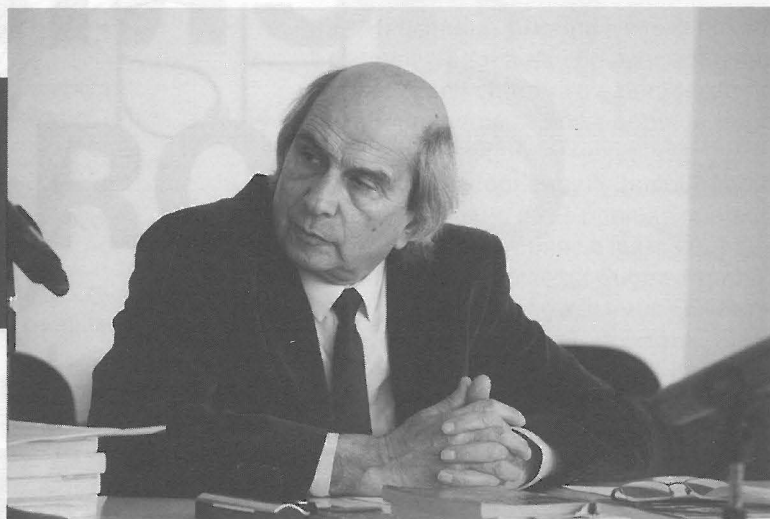

Критика и Лоша Необозримост

Разговор с проф.
Михаил Негелчев

Нека започнем с фигурата на критика като нежелан посредник и за различията между критиката преди и след 1989 г.

Преди всичко критиката и като читателски интерес към нея, и като форма на разпространение е нещо твърде различно през последните десетилетия от онова, което беше в предишни години. Тя в много по-голяма степен се еманципира от литературата, тоест е много по-самостоятелна, отколкото приложна. Преди тя беше тясно свързана с конкретния текст, който е коментиран, с конкретната литературна среда и сюжет, които обглежда. След постмодерните парадигми в хуманитаристиката самата критика стана много по-популярна и много по-самостоятелна. В България, разбира се, това не се случи веднага, а беше един по-късен процес. Ето едно от основанията да се прави днес критика най-вече в университетите. И

цялото говорене, че днес няма критика, е просто невярно, защото това е критика пак, но твърде различна критика. Това е по-скоро критика, която е писана, за да бъде публикувана в книги, в монографии. Става дума за критика, която се отнася към други критически текстове, а не толкова и не само към самите литературни творби. Разбира се, това води до дефицити. Води дотам, че критиката не върши една от основните си работи, а именно оценъчната си дейност, и подборът на литературните текстове е оставен на самотек. Това причини нови разцепвания в литературата, защото медийната пронизаност на литературата силно я притегля към тази зона на живота. Естествено, че има медийно популярни литературни текстове, те са медийно огласявани и медийно коментирани, но това не е критика, то е някакъв тип рекламна дейност или груг тип

обговаряне, което в действителност не е същинска критика. Разбира се, ако говорим за българската ситуация, беше необходимо да се обгледа всичко случило се и в т.нар. „алтернативна литература“, която впоследствие бе разгледана най-вече благодарение на проекта на нашия колега в НБУ доц. Пламен Дойнов – литература, която по някакъв начин е била укривана, измествана встрани, нефаваоризирана до промените. Имаше необходимост да се обгледа всичко случило се и същевременно критиката да се справи с новата си самостоятелност.

Казвате, че предпочитате да не ви наричат литературен критик, а по-скоро литературен историк. Можете ли сега да погледнете на литературната критика през погледа на литературната история? Къде се засичат двете?

Както казах, критиката в много по-голяма степен стана самостоятелна,

тя се доближи много повече и до литературната теория, и до литературната история. Ако преди време критическите текстове бяха „нетрайни“, защото бяха много по-тясно свързани с конкретни текстове, днес тяхната трайност е друга – както траят литературно-историческите текстове и литературно-теоретичните текстове. Тоест конвергенцията, която се случва в тези три зони на литературното самосъзнание – теория, критика, история – беше по посока на теорията и на историята, а критиката остави празнини, които, разбира се, се запълват от паратекстове или от текстове, които нямат особена стойност.

Но да кажа и за себе си, тъй като това наистина ми се струва важно. Аз нямам рефлекс на литературен критик. Следя повечето от това, което излиза, но за мен то се вписва в един дълъг исторически ред назад и аз не се стремя да реагирам моментно, актуално. Нямам такива рефлексии, нямам и такава бързина на писането. Не пиша бавно, а по-скоро ми е интересно да добавям към моите литературно-исторически сложети нови текстове от съвременната и актуална литература.

Не изчезва ли вече занаятът на рецензента, това просто го няма?

Има го, но е минимализирано. Няма я тази задължителност на прочитане, която съществуваше едно време. Преди време, ако напишеш рецензия например за писателя Павел Вежинов, всички ще прочетат рецензията ти, да не говорим, че самият Павел Вежинов ще ти бъде евентуално благодарен, тогава писателите страшно много ухажваха т.нар. критици. И мен много са ме ухажвали, понякога дори съм се поддавал и съм писал, ако не за много слаби, то за средни книги, едни неутрални рецензии, които не си харесвам сега, не че се отказвам от преценките си, но не си харесвам рецензиите. Да напишеш добър критически текст е много сложна работа. За мен най-добрият български литературен критик е Иван Мешев, който пише

изключителни критически текстове, на всичкото отгоре са написани с толкова майсторство, че веднага стават и литературно-исторически текстове, тоест той веднага ги вписва и в литературната история. Такава е малката му книжка за Багряна, такава е прекрасната му малка книжка за Лилиев и разбира се, книгата му за Йордан Йовков. Аз например имам такъв рефлекс, че винаги когато сядам да пиша за един автор, имам трима-четирима критици, чиито текстове трябва да прочета, преди да започна да размишлявам – това са Иван Мешев, Васил Пундев, г-р Милко Ралчев и евентуално Димо Кьорчев. Автори, които имам необходимостта да прочета и да видя какви критически формули са измислили те навремето. Много важни са критическите формули, които са някакъв трансфер, мост между критиката и литературната история. Обикновено тези критически формули след това стават основа за начина, по който се подрежда и осмисля творчеството на един писател.

И все пак празнотата е проблемна. Според прочутата фраза на Вазов: „Щастлива е тази книга, която би се удостоила поне с едно ругателство“.

Вазов не е могъл да се оплаче. Негова литературна крепост е списание „Българска сбирка“ и всички Вазови книги там веднага се рецензират, освен че се поместват и всички отзиви за Вазови книги в чужбина. За него се пише и във всички други вестници и списания. Когато говорим за тези празнини днес, проблемът е, че наистина няма рецензии във всекидневниците и седмичниците. Ако там има нещо, това са анотации, които по-скоро са рекламни материали. А анотацията трябва да бъде неутрална като оценка, тя трябва да представя съдържанието, да дава едно първо осведомяване за излязлата книга.

Обикновено се твърди, че онава, което не достига на съвременната литература, е ярката

отрицателна критика. Какъв е смисълът на тази критика според вас и защо е толкова дефицитна?

Отрицателната критика се пише най-трудно, лесно е да похвалиш някого дори без да си му чел книгата. Същинската отрицателна критика изисква работа над текста, изисква да си прочел внимателно този текст два-три пъти, да си водил бележки, да си систематизирал дефицитите, минусите, които си открил в текста. Освен това, за да е убедителна критиката, се изисква не само аргументация, но и логичност на твоя текст. Миналата година обаче наблюдавахме нещо, което и Портал Култура представи, наблюдавахме един абсурд – протече една абсурдна атака срещу поезията на Петър Чухов заради две малки фрагментчета. През цялата година едни госта странни хора от „Словото днес“ и кръга около СБП непрекъснато казваха, че са се явили някакви „либерастии“, явили са се хора, които са разрушили литературата, унищожили са литературния канон, разпердушили са го и т.н. Всеки има право на мнение, но когато си пишеш толкова едри обвинения, си длъжен да ги защитиш с обстоен анализ. При критиката се работи предварително, ти натрупваш понякога цели папки, от които излизат две-три страници. Значи тя изисква много повече работа, а освен това ти създава и неприятности. А на трето място, много често самите редакции, които са, така да се каже, оскъдно публикуващи, не са склонни да си причинят неприятности с публикуването на такъв текст.

Разбира се, днес неприятностите са от друг тип. Едно време беше различно. Например аз мога да се похваля с един случай, с който съм много горд. Един добър поет – Петър Анастасов, дългогодишен директор на пловдивското издателство „Христо Г. Данов“, ми се обади по телефона и ме попита дали съм съгласен да направя годишния литературен преглед на белетристичната продукция на неговото издателство. Съгласих се, макар че все още не си бях подредил

В главата кои точно книги са излезли през тази година. И така през февруари ми донесоха цял кашон с книги, разтворих го аз, видях интересни книги, но и още две книги – едната на Камен Калчев, а другата на Андрей Гуляшки. Те бяха зам.-председатели на СБП, а аз бях младши редактор в изд. „Български писател“, тоест те ми бяха началници, а аз бях някакъв незначителен служител. Седнах аз, написах прегледа с хъс и го прочетох в препълнената зала на Пловдивския клуб до площад „Джумаята“. В залата имаше към 200 души. Аз започнах така: „Кои книги според мен са най-значителните от миналата година, ще ви кажа накрая, но веднага ще ви кажа кои според мен са най-лошите книги – това са книгите на Камен Калчев и Андрей Гуляшки“. В залата настана пълна тишина за мое огромно удоволствие, гробна тишина. И аз прочетох по две странички за тях, обясних защо тези книги са толкова несполучливи и видях как двама души излязоха – отидоха да въртят телефоните до София. С огромно удоволствие прочетох текста, получих и много поздравления, разбира се. Петър Анастасов ми каза: „Много ти е хубав докладът, но големи неприятности ще ми докараш“. На другия ден се върнах в София, но предвидливо си бях взел два дни отпуск. Оказа се, че още същия ден Камен Калчев и Андрей Гуляшки са отишли при директора на „Български писател“ Симеон Султанов и са казали: „Този да го уволниш веднага, той е разбойник...“. Симеон Султанов им отговорил: „Вижте, сега той е в отпуск, в своето отпускарско време е свършил някаква литературна работа, за която е получил хонорар, но това няма нищо общо с работата му в издателството. Следователно аз не мога да го уволня, обаче вие съвсем спокойно, като зам.-председатели на Съюза на писателите, можете да ми наредите да го уволня, но с писмено становище на Бюрото на СБП“. Тоест те би трябвало да свикат Бюрото и сами себе си да изобличат. Така работата се покри. Разбира се, аз престанах да общувам с Камен Калчев и Андрей Гуляшки, с които дотогава бях в най-добри отношения. Искам да кажа,

че тогава литературата беше силно йерархизирана и действително имаше литературни началници. Днес няма литературни началници и слава богу, тоест...

Един критик не може да изпадне в толкова героична поза...

Да, да.

Кои са спирачките днес?

Най-вече немарата. Бих казал, че един от основните дефицити е именно липсата на предварителна работа, днес не се чете задължително. Едно време, за да бъда литературен критик, когато излезе сп. „Съвременник“, сп. „Пламък“, да не говорим за в. „Литературен фронт“, който даваше тон, той колеше и бесеше – ние седяхме в писателското кафене и го чакахме да се появи в сряда следобед и го четяхме трепетно. И там са ни разгромявали, което поне на мен ми се е случвало няколко пъти.

Не е ли прав Атанас Далчев, който казва, че големият критик е нещо много по-рядко от големия писател?

Да, той казва, че критикът е по-рядка дарба от поетическата дарба.

Кой уби тогава критическата позиция, комунистическият период ли?

Напротив, този период, при всичките негативи към него, много държеше на критиката. Тя бе много важна дейност, имаше и критици, които в голяма степен се еманципираха – Тончо Жечев, Здравко Петров, Кръстьо Кулумджиев и разбира се, Цветан Стоянов в някаква степен, въпреки че той не беше чист критик. Тогава имаше интересни критически текстове. Като тези на един забравен и много добър, макар и ляв критик, като Иван Пауновски, той имаше великолепно критически текстове. Имаше един прекрасен и почти незабелязан критик – Йордан Т. Христов, който дълги години работеше във в. „Отечествен фронт“ и пишеше едни малки бисери, а нашата колегиална общност изключително много го ценеше. Такива бисери никога вече не пише.

Живеем във време, когато авторитетите са поставени под съмнение, може би това обезсилва въобще полето на критическото? Във фейсбук всеки е критик?

Благодаря, че го споменахте, това ми дава повод да кажа следното: истинският литератор мисли дълго и интензивно, преди да напише нещо. Не може да пишеш безотговорно. Това грънкане, тази непрекъсната онлайн наличност, при която непрекъснато произвеждаш текстове и срещу теб вървят някакви текстове, е наистина разпад на текста. Текстът има граници, той има логика и не може да бъде просто ей така хвърлен срещу друг текст. Представете си двеста души, наблъскани голи в една стая. Любо ли ще настане между тях? Еротика ли ще настане? Нищо подобно. Абсурд ще настане. Е, нещо такова се случва според мен в т.нар. мрежа. Това е разрушаване на стила, а стилът се култивира дълго. Всеки, който пише, знае, че ако не е писал, не дай си боже, два месеца, едвам започва да пише след това. За един литератор пристъпването към текста е свещенодействие.

А коя е по-голямата опасност, от кого е инструментализирана повече критиката днес – от медиите, от книгоиздаването?

Слава богу, все пак литературата, включително и критиката, имат някакво поле на автономност. И в него имат свои взаимоотношения, които не са свързани с финансовата страна на книгоиздаването, още по-малко с всекидневната или комерсиална периодика. Това са вътрешни необходимости на литературата. Литературата винаги – дори когато не е имало никаква критика, дори в Античността – е имала форми на самосъзнание в самите литературни текстове. Например в жанровата форма *l'art poétique* – още от френските модернисти, или пък в романите на Достоевски, Стендал, Балзак, които разсъждават за изкуството на романа, да не говорим за Томас Ман и за това

Иван Газдов, Графикатура

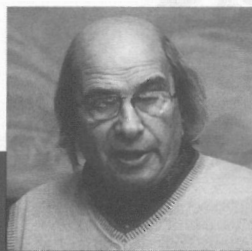
колко се разсъждава в неговите романи за изкуството на романа въобще. Необходимостта литературата да обглежда сама себе си, да разгръща своето самосъзнание, е вътрешна необходимост на литературата и тя не може да отмре. Критиката намира нови и различни форми в зависимост от особеностите на литературния живот и на съответния период. Тя го прави и винаги ще го прави. Може да го прави с малките текстове в Портал Култура на Деян Енев или Теодора Димова, може да го прави с някакви крилати фрази на Георги Господинов и прочее. Няма значение как, но винаги го прави. Преди време написах – в търсене на ракурси, за да обхвамна сложното творчество на Николай

Кънчев – статия за критиката на поезията като тема в творчеството на Николай Кънчев. Там се вижда и как си е отмъщавал на тези, дето го тормозеха – разбира се, в много завоалирана форма, до такава степен, че те не можеха да разберат за какво става въпрос.

А до каква степен литературните награди и скандалите около тях изместват този дефицитен критически дебат?

Скандалите около литературните награди са вечен проблем. Не съществува награда, която да е била възприета консенсусно. Двайсетте, тридесетте години на ХХ в. – имало е кавги между Елин Пелин и Йордан Йовков...

Коя книга е премирана с пари от министертството, кои пиеси са приети в Народния театър. Така е било още от времето, когато Яворов е артистичен секретар... Тези конфликти са вечни. Писателското его е много силно, то е необходимо на писателя, инак той не може да пише. За да си писател, трябва да си и егоист в два плана: първо, да гържиш на своето лично време и да създаваш комфорт на личността си, и второто е огромната ревност и усещането за съревнование. Много хубаво е описал тези неща социологът Пиер Бурдийо, който има цяла книга за литературното поле. Той описва тази воля за утвърждаване не само на писателя, но и на отделната творба. Тези неща са

Михаил
Неделчев

Михаил Неделчев е роден през 1942 г. в София. Завършва славянска филология и философия в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В продължение на 15 години работи в отдел „Литературно наследство“ на издателство „Български писател“. Интересите му са в областта на българската литературна история, текстологията, литературния, политическия и културния персонализъм, геопоетиката и актуалния литературен живот. Депутат във Великото и в 36-ото народно събрание. Бил е ръководител на департамент „Нова българистика“ в НБУ, председател е на Сдружението на българските писатели. Носител на Националната награда за хуманитаристика „Христо Г. Данов“ (2003), на Бургаската литературна награда за цялостно творчество „Голям златен Пегас“, на специалната награда на „Аполония“ (2004) и на наградата на Портал Култура за хуманитаристика за 2016 г. През 2018 г. бе отличен с националната награда за хуманитаристика „Богдан Богданов“.

естествена необходимост, литературата не може да съществува без тези напрежения. Нормално е във всичко това да има не само скандалност, но и абсурдност. Навремето Кирил Христов, като мразел някого, особено някой, който получава награда, му казвал: „Ще видиш как ще те

описа във „Време и съвременници“. И го е описвал наистина.

В този смисъл приемате ли дефиницията на големия критик Франтишек Шалда, че писателят твори от природа и от история, докато критикът самосъзнава културата, че без критика културата не е възможна?

Да, това е теоретично коректно. Аз бих дал още по-широко определение, защото критикът е тип литератор: литераторът осезава света през писмената реалност. Тоест той няма пряк досег с действителността освен през писмената реалност. Или да вземем знаменитото определение на Лотман, че литературата е вторично моделираща система. Първично моделираща система е езикът, а литературата, тъй като нейно сечиво, неин материал е езикът, е вторично моделираща система, тя моделира езика.

А къде остана читателят? Свикнали сме с тази популярна фраза, че критикът е между творбата, читателя и писателя. Къде е днес читателят?

Както знаем, рецептивната теория казва, че няма литературен текст без читателски акт. Ако тук на мое място беше Александър Кьосев, той щеше да ви говори за това. Разбира се, че това е така: има някаква триада, три страни на един триъгълник. Естествено, че литературна творба трябва да е социализирана и прочетена. В края на краищата коментарът, критическият текст е също форма на социализиране на литературния текст. Но аз мисля, че рецептивната теория сложи прекалено силен акцент върху читателя и обезсмисли фигурата на автора. Тя вървеше заедно с прочутите тези на Барт и на Фуко за смъртта на автора. Но самият Барт в своята предсмъртна книга за романа се отказва, макар и негласно, от теорията си за смъртта на автора. Има отиване от една крайност в друга. Разбира се, че читателят е изключително важен, в края на краищата и самият критик е читател.

Кои тогава са греховете на днешната критика по отношение на това какви читатели се формират?

Грехът на днешната критика е в липсата на професионална етика, която да включва системна задължителност на текста, за който пишеш. Да включва също така стремежа, щом принадлежиш към една национална култура, да четеш и да следиш публикуваното дори да не напишеш нито ред за съответната литература. В това отношение обаче веднага мога да бъда оборен, примерно, с практиката в Съединените щати, където няма единно литературно поле, изобщо не съществува такова нещо. Там съществуват най-вече литературни центрове около университетите. Не навсякъде има литературно единно поле. В САЩ няма такова нещо, там литературата е разтворена в широкото англоезично море. Но в България съществува друг проблем – когато става дума за критика, аз говоря за „лошата необозримост“ на днешната българска литература. Дори и да искаш, ти не можеш да научиш за случващото се, защото има поетически книги, които изобщо не стигат до Народната библиотека. Някой е издал например книга в Силистра, в Добрич или в Благоевград, но не се е потрудил да я донесе до Народната библиотека. Има лош регионализъм, тоест разцепване не само на две литератури, които взаимно не се четат – литературата около „Литературен вестник“ или литературата около „Словото днес“. Ала има и цели региони, които си живеят сами за себе си. Примерно, бургаският регион: там излизат книги, направени са им премиери, знае се за тях, в местния вестник са излезли отзиви. Или пък в Стара Загора, или пък във Варна... Тоест има литературен живот, който си е местен и няма дори желание да се изяви, да стигне до столицата. През 20-те и 30-те години също е имало такива тенденции, дори на два-три пъти са създавани дружества на писателите от провинцията. Това аз наричам „лоша необозримост“.

Разговора води екипът на сп. „Култура“